

АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВОКАЛЬНОЇ ЕСТРАДНОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

С. Б. Манько. Аналіз функціонування вітчизняної вокальної естрадної школи в умовах музичної культури України на сучасному етапі

Досліджено діяльність вітчизняної вокальної естрадної школи в сучасній музичній культурі України. Виявлено специфіку розвитку сучасної вокальної естрадної школи України. Проаналізовано наявні методики, які використовують викладачі естрадного вокалу. Визначено основні тенденції, на яких базуються українські викладачі у власній роботі з учнями. Одна з них ґрунтується переважно на методиці естрадного вокалу відомих світових викладачів, друга – на самостійно розроблених інструментах навчання. Наголошено, що основою вокальної вітчизняної естрадної школи є профільне навчання в державних закладах, таких як, наприклад, музичні школи, училища та заклади вищої освіти (ЗВО), хоча популярними є і приватні естрадні вокальні школи та студії. Підкреслено поширення в українській музичній культурі вузькоспрямованих вокальних шкіл за стилістикою (рок, джаз).

Ключові слова: *естрадний вокал, українська вокальна естрадна школа, методика естрадного вокалу, українські естрадні співаки, музична культура України.*

S. Manko. Analysis of the functioning of the domestic vocal variety school in the conditions of musical culture of Ukraine at the present stage

The aim. The aim of the article is to analyze the current stage of the functioning of the vocal variety school in the musical culture of Ukraine and identify certain trends in its development directions. In order to achieve the marked goal, it is necessary to solve the following tasks: to determine the specifics of the development of a modern Ukrainian vocal variety school, analyzing its real position and known methods for the teachers of a variety vocal and to reveal the directions of which their realization is in modern musical culture of Ukraine.

The methodology. In this publication, methods of comparative analysis and synthesis were used to identify the specifics of teaching a variety vocal by domestic teachers. Also, we used systemic and cultural approaches to the study of variety vocal school in the musical culture of Ukraine.

The results. Having studied the functioning of domestic modern vocal schools, it can be concluded

that this phenomenon though is quite relevant in modern musical culture of Ukraine, based mainly on the generally accepted and already known methods of variety vocals. There are single cases when teachers form their own teaching methodology and distribute it as Iryna Tsukanova, demonstrating her own master classes on the Internet. But the main tendency among domestic vocal teachers is that they are based on already well-known vocal techniques, taking from them the basis that it is necessary for each particular performer.

It is worth noting separately such a trend of domestic artists-teachers, as a commercialization of teaching activities, when vocal workshops are carried out for a group of students that study with other teachers. Such events can be called a master class with a star-teacher and they become more popular.

Another trend when well-known artists, such as Natalia Mohylevska and Tetiana Piskarova create their own vocal studio based on vocal techniques that were developed by the heads of studios. Other teachers give their lessons in these studios, and celebrities conduct master class for students of their own institution.

Variety vocal schools that are different by their stylistics, as a jazz or rock schools are more narrowly specialized. This makes teachers rely on the generally recognized world techniques of jazz or rock music, concentrating on the specifics of these directions and working them out with students.

The scientific topicality. The work of the domestic vocal variety school in modern musical culture of Ukraine is investigated. The specifics of the development of modern vocal variety school of Ukraine is revealed. The well-known techniques of the variety vocal teachers are analyzed. The main tendencies that are the basis for Ukrainian teachers in their work with students are determined. One of them is based mainly on the techniques of a variety vocal of famous world teachers, the other one – on their own methods.

The practical significance. Since the vocal variety art in the musical culture of Ukraine occupies a quite important place, this publication may be useful for domestic modern variety singers, vocal teachers and scientists, which will study it in the future.

Keywords: *variety vocals, Ukrainian vocal variety school, methodology of variety vocals, Ukrainian variety singers, musical culture of Ukraine.*

*This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Постановка проблеми. Сучасна масова культура в Україні, як і в усьому світі, зумовлює певні особливості виконавського естрадного мистецтва. Зокрема це стосується естрадної вокальної школи. Безумовно, соціокультурна ситуація в країні, що пропагує значну кількість відомих рейтингових телевізійних проєктів (таких як: «Голос країни», «Україна має талант», «Х-фактор», «Фабрика зірок», «Співай якщо зможеш»), підштовхує молодь до того, щоби продемонструвати власні вокальні здібності в популярних шоу та на телевізійних вокальних конкурсах естрадних співаків, яких нині існує чимало, що надає молоді шанс яскраво і гучно заявити про себе. З цією метою навіть початківці багато уваги присвячують розвитку власної вокальної майстерності, і це актуалізує розвиток вітчизняного вокального естрадного мистецтва в умовах сучасної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато уваги в останні десятиріччя українські науковці почали присвячувати вивченню вітчизняної естради. Так, В. Тормахова досліджувала взаємопроникнення та синтез української естрадної музики і фольклору (Тормахова, 2007) та вивчала ознаки української поп-музики кінця ХХ — початку ХХІ ст. (Тормахова, 2014), О. Шевченко розглядала витоки та проблематику української популярної музики 1920–1990 рр. (Шевченко, 2010), Т. Рябуха проаналізувала витоки та інтонаційні складові української пісенної естради (Рябуха, 2017). О. О. Грачова вивчала тенденції розвитку вітчизняного естрадного виконавства другої половини ХХ ст. (Грачова, 2011). Історичний екскурс з популярної естрадної музики України здійснено в праці О. В. Сапожнік (2003). Дослідниця М. С. Барановська, водночас, вивчала естрадно-вокальну музику в Україні кінця ХХ — початку ХХІ ст. (Барановська, 2013). Естрадному вокальному виконавству присвячено розвідку Н. Дрожжиної (2008).

Важливий той факт, що останнім часом саме українська академічна вітчизняна школа вокалу почала частіше привертати увагу дослідників. Так, у монографії В. Г. Антонюк вивчається етнокультурологічний аспект функціонування української вокальної школи (Антонюк, 2001). Її історичний аспект у ХХ ст. розглянуто в праці Л. О. Гринь (2012). О. М. Прядко (2013) дослідила розвиток

української вокальної педагогіки. У публікації В. Т. Гурби (2014) вивчається вокально-педагогічна робота викладача як фактор становлення майбутніх педагогів-вокалістів.

Українські дослідники розглядають світові методики вокалу. У статті Л. А. Дерев'яно (2013) як проблему вокальної педагогіки проаналізовано методику С. Ріггса «Спів у мовленнєвій позиції». Стосовно вітчизняної вокальної школи естрадного мистецтва слід відзначити, що вона рідко стає об'єктом дослідження українських науковців. У цьому контексті слід вказати навчальний посібник Л. В. Прохорової «Українська естрадна вокальна школа». Хоча лише його перша частина присвячена основам вокалу і головним загальним принципам вокальної методики. У розвідці надзвичайно побіжно і узагальнено розглядаються етапи української естрадної вокальної школи й надаються деякі приклади для розспівування та вокалізи. Друга частина складається з рекомендованого репертуару (Прохорова, 2005). Інша дослідниця А. П. Лавринець розглянула формування вокальних шкіл естрадного співу в Україні в історичному аспекті, але цей огляд загальний і формальний, а також у ньому немає аналізу вокальних методик вітчизняних викладачів (Лавринець, 2017).

Отже слід зазначити, що сучасна естрадна вокальна школа саме України в працях науковців майже не висвітлена. Оскільки саме естрадне вокальне мистецтво є найпопулярнішим у культурі України і нині перебуває в активному розвитку, бракує праць, які б досліджували функціонування сучасних вітчизняних естрадних шкіл та втілення їх методик на практиці.

Мета статті — аналіз сучасного етапу функціонування вокальної естрадної школи в музичній культурі України і виявлення певних тенденцій щодо її напрямів розвитку. Для досягнення означеної мети потрібно вирішити наступні завдання: визначити специфіку розвитку сучасної української вокальної естрадної школи, проаналізувавши її реальне становище і відомі методики, за якими діють викладачі естрадного вокалу, та розкрити напрями, за якими відбувається їх реалізація в сучасній музичній культурі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки естрадний вокал у розважальній індустрії є доволі популярним явищем в

Україні, його викладають на вокальних відділеннях більшості музичних шкіл, у приватних вокальних студіях і в середніх та вищих спеціалізованих закладах України. Отже, можна впевнено відзначити, що саме напрям естрадного вокалу, порівняно з академічним та народним, нині є найзапитуваним серед початківців.

Стосовно саме естрадного вокального виконавства в подальшому навчанні на професійному рівні, то таку освіту можна здобути в таких ЗВО, як: Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтв, Харківська державна академія культури, Харківський національний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського, Київська муніципальна академія музики ім. Р. М. Глієра та ін.

Деякі відомі українські виконавці здобули вищу освіту з академічного співу, а працюють нині в естрадному напрямі. Це такі яскраві артистки, як: Джамала (С. А. Джамаладінова) (народна артистка України) та Оля Полякова (О. Ю. Полякова), які закінчили факультет академічного співу Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. Оля Полякова — єдина з українських артистів, котра має одразу дві вищі вокальні освіти (з академічного та естрадного вокалу), адже вона закінчила ще Київський національний університет культури за спеціалізацією «естрадний спів». Джамала з дитинства займалася джазовим вокалом, тому вона досить органічно синтезує академічну та естрадно-джазову манеру співу у власному виконавському стилі. Також освіту з академічного вокалу здобув О. Пономарьов, який закінчив Львівську національну музичну академію ім. Миколи Лисенка. Інший колоритний артист Дзідзьо (М. Хома) вчився на диригентському факультеті Львівського музичного училища, де вправно оволодів академічною манерою співу, хоча образ і обраний імідж змусили артиста кардинально змінити вокальну манеру.

Талановита артистка Тіна Кароль (Т. Г. Ліберман) (народна артистка України) закінчила Київську муніципальну академію музики імені Р. М. Глієра (спеціалізація — естрадний вокал), у Київському державному коледжі естрадного й циркового мистецтва навчалися Юлія Войс (Ю. О. Вдовенко) та Міка Ньютон (О. С. Грицай). Можна відзначити і таких виконавців, котрі взагалі професійно не навчалися вокалу, як Віра Брежнева (В. В. Галуш-

ка) та Арсен Мірзоян. Але таких артистів на великій сцені зовсім небагато, і гарна освіта й естрадна вокальна школа в Україні є доволі важливим аспектом для сучасних артистів.

Оскільки естрадне вокальне мистецтво привертає активну увагу початківців і є багато охочих оволодіти сучасною технікою вокалу, розглянемо специфіку викладання естрадного співу в Україні. Дехто займається естрадним вокалом з викладачем, а дехто намагається самостійно оволодіти головними вокальними принципами за допомогою посібників.

Звичайно, виконавська стилістика в різних напрямках естрадної музики (поп, рок, хард-н-хеві, фолк, реп, джаз, блюз, фанк та ін.) доволі відрізняється. Специфіку естрадного вокалу досліджували різні викладачі й науковці, котрі запропонували, окрім теоретичних рекомендацій, комплекси власних вправ для розвитку голосу в аудіо чи нотному форматі: Є. Ю. Белоброва (пропонує розвивати виконавську техніку в різних стильових напрямках), А. Карягіна (розробила практичний курс з джазового вокалу), І. А. Нікуліна (створила власну методіку викладання естрадного вокалу), американський викладач С. Ріггс має власну методіку розвитку голосу та є автором вокальних прийомів для розвитку співу в мовній позиції. Немало вокальних тренінгів та майстер-класів з техніки естрадного співу (зокрема принципи рокового та джазового вокалу) є у вільному доступі на різних інтернет-ресурсах.

Отже, у світі існує чимало посібників, які пропонують початківцям різні вокальні методики для самостійного навчання. Але така кількість матеріалів, запропонована фахівцями для аматорів, ускладнює вибір «найкращої» методики. Неможливо, особливо на початковому рівні навчання, обійтися без контролю викладача за виконанням обраних вправ, адже в цей період учень ще не може зрозуміти, наскільки правильно він їх виконує, та, радше за все, повністю самостійне навчання, навпаки, нашкодить.

Проте для співаків, які опанували ази вокальної майстерності, такі методики можуть бути дійсно корисними для їх подальшого виконавського зростання (використання скет-імпровізації, оволодіння окремими прийомами соулової, джазової, блюзової чи рокової манер співу).

Зазвичай викладачі відділення естрадного співу в музичних школах, коледжах, училищах та ЗВО базуються на різних найкращих вокальних методиках (чи їх окремих елементах) відомих світових викладачів, обираючи для кожного учня те, що потрібно саме для його технічного зростання. Окремі унікальні методичні матеріали українських викладачів не надто поширені.

Потрібно особливо означити методика естрадного вокалу, яку розробила українська співачка зі Львова Rulada (І. Цуканова). Цікавим фактом є те, що артистка закінчила Національну академію України ім. П. І. Чайковського як оперна співачка. Хоча сама вона навчилася вільно володіти різними вокальними стилями (а саме: поп, рок, джаз, кантрі, соул, фолк, рок-н-рол, фанк та, звісно, академічна манера), створила певні комплекси прийомів, які допомагають розвинути технічні можливості голосу і навчитися виконувати твори в тій чи іншій стилістиці. Її власна методика має назву «ImproviNation» (Школа вокала Певицы Rulada «Improvination»). Співачка і викладач має власну вокальну школу, регулярно проводить майстер-класи в реальному часі, а також розміщує їх відеозаписи у власному відеоблозі на youtube-каналі. Ця вокальна методика доволі цікава, і І. Цуканова вже має своїх численних послідовників, які пройшли в неї повний методичний авторський курс і працюють у різних містах країни. Методика складається зі значної кількості вправ для розспівування, залежно від конкретних вокальних проблем. За допомогою певних вправ І. Цуканової також можна навчитися імпровізаційним навичкам. Викладачка коментує вправи і виконує їх як сама, так і за допомогою учнів, демонструючи відпрацювання різних вокальних прийомів, якот: спів субтоном, мелізматику, йодль, різні варіанти розщеплення зв'язок, вібрація; спів у мовній позиції, народний та академічний спів. Ця методика викладання вокалу найбільш розгорнута, і вона, безумовно, яскраво виокремлюється серед сучасних вітчизняних вокальних естрадних шкіл.

Слід також відзначити, що відомі українські артисти також часто звертаються до викладацької роботи чи проводять майстер-класи (наживо чи у відеозаписах). Так, солістка гурту «Hardkiss» Ю. Саніна виставила декілька майстер-класів у відео на власно-

му youtube-каналі. Дитячі вокальні інтенсиви проводить народний артист України О. Пономарьов у своїй вокальній академії. Також відома співачка народна артистка України Н. Могилевська (закінчила Київське естрадно-циркове училище та Київський національний інститут культури і мистецтв) створила власну творчу лабораторію «Talent school». Цікавою є й вокальна школа яскравої співачки, заслуженої артистки України Т. Піскарьової «Фабрика естради», яка базується на авторській вокальній методиці її керівника та має індивідуальний підхід до кожного учня.

У контексті розгляду певних стилістично спрямованих вокальних естрадних шкіл слід особливо відзначити такі: приватні школи року в Києві та Харкові (де викладають переважно рок-музиканти) та Державну школу естрадного і джазового мистецтв під керівництвом П. Полтарєва, яка функціонує в Києві з 2001 р. понині. При цій школі діє навіть театр-студія мюзиклу «ОКей» під керівництвом О. Ковальової. В інших містах існують лише окремі відділення при звичайних державних чи приватних музичних школах, де навчають джазовому чи рок-вокалу, або просто в межах програми вивчають окремі твори цієї стилістики.

Отже, саме естрадний спів, що відзначається неабияким попитом у людей різних вікових категорій в умовах вітчизняної масової культури, починає посідати головне місце в сучасному вокальному мистецтві України. Саме тому школи естрадної вокальної майстерності нині особливо популярні на теренах України.

Висновки. Дослідження функціонування вітчизняних сучасних вокальних шкіл свідчить, що це явище, хоча і є доволі актуальним у сучасній музичній культурі України, базується переважно на загальноприйнятих і вже відомих методиках естрадного вокалу. Існують поодинокі випадки створення викладачами власних методик (І. Цуканова), проведення масштабних майстер-класів у мережі Інтернет. Але головною тенденцією серед вітчизняних викладачів вокалу є те, що вони базуються на відомих вокальних методиках, беручи з них саме ту основу, що необхідна кожному конкретному виконавцю.

Слід окремо відзначити й таку тенденцію вітчизняних артистів-викладачів, як комерціалізація викладацької діяльності (вокальні

інтенсиви проводяться для групи учнів, які навчаються в інших викладачів). Такі події можна назвати радше майстер-класом від зіркового викладача і вони стають дедалі популярнішими.

Інша тенденція полягає в тому, що відомі артисти, такі як Н. Могилевська та Т. Піскарьова, створюють власну вокальну студію, що базується на вокальних методиках, які розробили керівники студій. Викладають у цих студіях інші педагоги, а зірки проводять майстер-класи для учнів власного закладу.

Слід зазначити, що різні за стилістикою естрадні вокальні школи, джазового чи рок-напрямку, звісно, є більш вузько направлені. Це змушує викладачів базуватись на загальноновизнаних світових методиках джазу чи рок-музики, концентруючись на специфіці цих напрямів і відпрацьовуючи їх з учнями.

Отже, естрадна вокальна школа в сучасній музичній культурі України є надзвичайно важливим і актуальним явищем, оскільки молоде покоління дедалі частіше цікавиться вокальним мистецтвом, що особливо помітно, зважаючи на популярність значної кількості вокальних фестивалів і конкурсів та телевізійних проєктів, де можна реалізувати виконавські творчі здібності. Вокальне мистецтво естради викладають в усіх містах України в державних та приватних закладах, і кожен професійний викладач володіє певним відомим арсеналом світових вокальних методик, з яких синтезує у своїй практиці необхідну теоретичну й практичну основу. Можна стверджувати, що вітчизняні викладачі ґрунтуються переважно на світових знаннях у цій галузі, ніж на власних методиках, які є радше винятком з правил у вітчизняному сучасному естрадному вокальному мистецтві.

Перспективами подальших досліджень може бути детальний аналіз конкретних сучасних українських естрадних вокальних шкіл, що втілюються на базі ЗВО чи шкіл вокалу (державних чи приватних).

Список посилань

- Антонюк, В. Г. (2001). *Українська вокальна школа: етнокультурологічний аспект: монографія*. Київ: Українська ідея.
- Барановська, М. С. (2013). Естрадно-вокальна музика в Україні кінця ХХ — початку ХХІ ст.: тенденції розвитку. *Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство: збірник наукових праць*, 28, 5–11. Київ.
- Грачова, О. О. (2011). Українське естрадне виконавство другої половини ХХ століття (тенденції розвитку). *Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство: збірник наукових праць*, 25, 17–23. Київ.
- Гринь, Л. О. (2012). Історичний аспект розвитку української вокальної школи ХХ сторіччя. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Педагогічні науки: збірник наукових праць*, 1 (17), 45–49. Запоріжжя.
- Гурба, В. Т. (2014). Вокально-педагогічна робота викладача як фактор становлення майбутніх педагогів-вокалістів. *Педагогічний альманах Херсонської академії неперервної освіти: збірник наукових праць*, 24, 116–120. Херсон.
- Дерев'яноко, Л. А. (2013). Спів у мовленнєвій позиції як проблема вокальної педагогіки. *Таврійські студії Кримського університету культури, мистецтв і туризму. Серія: Мистецтвознавство: збірник наукових праць*, 4, 27–31. Сімферополь.
- Дрожжина, Н. (2008). *Вокальне виконавство в системі музичного мистецтва естради*. (Дис. канд. мистецтвознавства). Харківський державний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського, Харків.
- Лавриненко, А. П. (2017). Формування вокальних шкіл естрадного співу в історичному дискурсі української музичної педагогіки. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Педагогічні науки: збірник наукових праць*, 4, 99–108. Київ.
- Прохорова, Л. В. (2005). *Українська естрадна вокальна школа: навчальний посібник для студентів ВНЗ культури і мистецтв III–IV рівнів акредитації*. Вінниця: Нова книга.
- Прядко, О. М. (2013). Розвиток української вокальної педагогіки. *Педагогічна освіта: теорія і практика: збірник наукових праць*, 14, 305–310. Кам'янець-Подільський.
- Рябуха, Т. (2017). *Витоки та інтонаційні складові української пісенної естради*. (Дис. канд. мистецтвознавства). Харківський державний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського, Харків.
- Сапожнік, О. В. (2003). Популярна естрадна музика в Україні: історичний екскурс. *Мистецтво та освіта*, 4, 11–13.
- Тормахова, В. (2007). *Українська естрадна музика і фольклор: взаємопроникнення і синтез*. (Дис. канд. мистецтвознавства). Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Київ.
- Тормахова, В. (2014). Характерні риси української поп-музики кінця ХХ-початку ХХІ століть. *Університетська кафедра*, 3, 165–172. Київ. ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».
- Шевченко, О. (2010). *Українська популярна музика: витоки та проблематика (1920–1990 рр.)*. (Дис. канд. мистецтвознавства). Київський національний університет культури і мистецтв. Київ.
- Школа вокала Певиць Рулда «Improvination»*. Восстановлено из <https://impro.ooo/>.

References

- Antoniuk, V. G. (2001). *Ukrainian vocal school: ethnocultural aspect: monograph*. Kyiv: Ukraïns'ka ideya. [In Ukrainian].
- Baranovska, M. S. (2013). Pop vocal music in Ukraine at the end of the XX — beginning of the XXI century: development trends. *Visnyk KNUKiM. Serii: Mystetstvoznavstvo: collection of scientific works*, 28, 5–11. Kyiv. [In Ukrainian].
- Hrachova, O. O. (2011). Ukrainian pop performance of the second half of the XX century (development trends). *Visnyk KNUKiM. Serii: Mystetstvoznavstvo: collection of scientific works*, 25, 17–23. Kyiv. [In Ukrainian].
- Hryn, L. O. (2012). Historical aspect of the development of the Ukrainian vocal school of the twentieth century. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky: collection of scientific works*, 1 (17), 45–49. Zaporizhzhya. [In Ukrainian].
- Hurba, V. T. (2014). Vocal and pedagogical work of a teacher as a factor in the formation of future teachers-vocalists. *Pedahohichniy almanakh Khersonskoi akademii neperervnoi osvity: collection of scientific works*, 24, 116–120. Kherson. [In Ukrainian].
- Derevianko, L. A. (2013). Singing in a speech position as a problem of vocal pedagogy. *Tavriiski studii Krymskoho universytetu kultury, mystetstv i turyzmu. Serii: Mystetstvoznavstvo: collection of scientific works*, 4, 27–31. Simferopol. [In Ukrainian].
- Drozhzhyna, N. (2008). *Vocal performance in the system of pop music*. (Dissertation... Candidate of Art History). Kharkiv State University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky, Kharkiv. [In Ukrainian].
- Lavrynets, A. P. (2017). Formation of vocal schools of pop singing in the historical discourse of Ukrainian music pedagogy. *Visnyk pislidyplomnoi osvity. Serii: Pedahohichni nauky: collection of scientific works*, 4, 99–108. Kyiv. [In Ukrainian].
- Prohorova, L. V. (2005). *Ukrainian pop vocal school: textbook. manual: for students of universities of culture and arts of III-IV levels of accreditation*. Vinnytsia: Nova knyha. [In Ukrainian].
- Priadko, O. M. (2013). Development of Ukrainian vocal pedagogy. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka: collection of scientific works*, 14, 305–310. Kamianets-Podilskyi. [In Ukrainian].
- Riabukha, T. (2017). *Origins and intonation components of Ukrainian song variety*. (Dissertation... Candidate of Art History). I. P. Kotlyarevsky Kharkiv National University of Arts, Kharkiv. [In Ukrainian].
- Sapozhnik, O. V. (2003). Popular pop music in Ukraine: a historical excursion. *Mistectvo ta osvita*, 4, 11–13. [In Ukrainian].
- Tormahova, V. (2007). *Ukrainian pop music and folklore: interpenetration and synthesis*. (Dissertation... Candidate of Art History). *Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music*, Kyiv. [In Ukrainian].
- Tormahova, V. (2014). Characteristic features of Ukrainian pop music of the late XX — early XXI centuries. *Universytetska kafedra*, 3, 165–172. Kyiv. State higher educational institution “Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman”. [In Ukrainian].
- Shevchenko, O. (2010). *Ukrainian popular music: origins and issues (1920–1990)*. (Dissertation... Candidate of Art History). Kyiv National University of Culture and Arts. Kyiv. [In Ukrainian].
- Shkola vokala Pevicy Rulada “Improvination”*. Retrieved from <https://impro.ooo/>. [In Russian].

Надійшла до редколегії 27.02.2021